

Rodzina jako środowisko socjalizujące.

Omówienie wpływu rodziny na kształtowanie się orientacji życiowych młodzieży poprzedzę ustaleniami terminologicznymi i teoretycznymi, które wydają mi się niezbędne.

Słowo „rodzina”, którym posługujemy się codziennie, nie jest bynajmniej proste do naukowego zdefiniowania- do tego stopnia, że niektórzy Autorzy, jak Elżbieta Zubrzycka¹, Virginia Satir², czy Helm Stierlin³ rezygnują z definicji rodziny na rzecz opisów jej funkcjonowania. Trudność definiowania wynika m.in. z powodów socjokulturowych, o których pisze Andrzej Pluta⁴- w dziejach ludzkości występowały i występują różne organizacje rodzinne, o różnym stopniu komplikacji- monogamiczne i poligamiczne, jednopokoleniowe i wielopokoleniowe, pełne i niepełne itp.

Jak stwierdza Stanisław Kawula, dobra definicja rodziny powinna:

- „(...) zawierać wszystkie formy życia rodzinnego”,
- „(...) obejmować wszystkie typy rodzin.”⁵

Autorem bardzo ogólnej definicji rodziny jest M. Sherif. Według niego „rodzina to grupa, która jest formacją społeczną i składa się z pewnej liczby jednostek pozostających w określonych pozycjach i rolach w stosunku do siebie, i która ma własny system wartości oraz normy regulujące zachowanie jednostek w sprawach ważnych dla grupy, a zatem: rodzice i dzieci występują w określonych rolach i zajmują określone pozycje w strukturze wewnętrznej rodziny.”⁶

Sądzę, że definicja ta jest w pełni użyteczna dla realizacji celu zarysowania planu wpływu rodziny na jej członków w kontekście kształtowania orientacji życiowych młodzieży.

Wymaga jednak pewnego dookreślenia, które poczynić można za Stanisławem Kawulą, gdyż jego ujęcie wydaje się być bardzo adekwatne dla rozumienia rodziny w

¹ E.Zubrzycka, *Narzeczeństwo, małżeństwo, rodzina, rozwód.*, Gdańsk 1999, s. 9

² V.Satir, *Rodzina. Tu powstaje człowiek.* Gdańsk 2000, s. 16

³ Helm Stierlin, F.Simon, *Słownik terapii rodzin*, Gdańsk 1998, s. 22

⁴ A.Pluta, *Młodzież i dom rodzinny*, Warszawa 1979, s. 16-22

⁵ S.Kawula, *Diagnozowanie potrzeb opiekuńczo- wychowawczych środowiska rodzinnego*, Toruń 1978, s. 125

⁶ Za: M. Ochmański, *Istota wychowania w rodzinie a zachowania dziecka w przedszkolu*, [w:] *Lubelski Rocznik Pedagogiczny* 1993, tom XV, s. 83

naszym kręgu kultury i tradycji. W tym rozumieniu rodzina: „jest to grupa społeczna (mała, pierwotna), za podstawę której przyjmuje się instytucję małżeństwa (w naszej kulturze jest to związek monogamiczny) i wynikający z niego stosunek pokrewieństwa i adopcji.” Chodzi tu jednak „tylko o osoby powiązane najbliższym pokrewieństwem (rodzice, dzieci lub rzadziej dziadkowie), zamieszkujące razem i prowadzące z reguły wspólne gospodarstwo domowe.”

Analizując wpływy rodziny na orientacje życiowe młodzieży będę więc brał pod uwagę przede wszystkim oddziaływanie rodziców na dorastającą młodzież. Kształtowanie orientacji życiowej traktuję jako funkcję i następstwo szeroko pojmowanych oddziaływań wychowawczych rodziców.

Zanim określe o jaki rodzaj oddziaływań chodzi, zwrócę uwagę na jeszcze jedną niepowtarzalną cechę rodziny, którą różni Autorzy ujmują w nieco inny, lecz zbieżny sposób.

Jan Szczepański zwraca uwagę na następujące cechy rodziny: „(...) zaspokajanie potrzeb emocjonalnych, zwierzanie się z przeżyć konfliktowych, wyzbycie się doznawanych upokorzeń, poczucie bezpieczeństwa, możliwość odzyskania równowagi, a zatem także utrzymywania integracji osobowości.”⁷

Z kolei Aleksander Kamiński akcentuje, iż „rodzina dla ogromnej większości dzieci i dorosłych pozostaje podstawowym zespołem wspólnoty życia. Jest to wspólnota głównie emocjonalna, w której podczas wszystkich lat życia nastąpiło wzajemne wyrównanie poglądów i ocen, tak wielkie jak to tylko możliwe. Ludzie kontaktują się tu ze sobą całą osobowością. Dla wielu dom jest podporą emocjonalną, ostoją bezpieczeństwa.”⁸

Uważam, że cytat ten przybliży trafnie jeden z podstawowych mechanizmów wpływu w rodzinie, tj. upodabianie się orientacji życiowej dzieci i rodziców w następstwie spełnienia warunków dotyczących wymiany emocjonalnej, która przebiega właściwie.

⁷ J.Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1972, s. 299

⁸ A.Kamiński, *Funkcje pedagogiki społecznej*, Warszawa 1972, s. 19

Różni Autorzy używają na określenie tego stanu pożądanego różnych określeń: Więż osobowa (Leon Dyczewski⁹), więż emocjonalna (Zbigniew Tyszk¹⁰), czy funkcja emocjonalna w rodzinie (Stanisław Kawula¹¹).

Osiągnięcie tego stanu, niezależnie od nazewnictwa, ułatwia właśnie oddziaływanie na orientację życiową młodzieży.

Dzieje się tak z następującego powodu: nie wszystkie oddziaływania kształtujące sylwetkę wychowanka są zamierzone. Cytowany już S.Kawula¹² wyróżnia 4 możliwe rodzaje oddziaływań (omawiając je podam własne przykłady adekwatne do interesującej mnie dziedziny):

- a) niezamierzone, obojętne wychowawczo (wyróżniane teoretycznie, gdyż rzadko się zdarzają; nawet drobne czynności domowe stwarzają okazję do naśladowania),
- b) niezamierzone, nieobojętne wychowawczo („wynikają z całokształtu życia rodziny i mogą mieć wpływ dodatni lub ujemny na kształtowanie osobowości dziecka”¹³, np. gdy ojciec poleca dziecku zrobienie zakupów, to oprócz celu podstawowego ukierunkowuje dziecko na dostrzeganie znaczenia orientacji rodzinnej),
- c) zamierzone, zorientowane na realizację celów rodziny jako grupy (np. przydzielanie obowiązków),
- d) zamierzone, zorientowane na realizację celów wychowawczych obowiązujących w społeczeństwie.

Ostatnia możliwość to kształtowanie orientacji życiowych sensu stricto, gdyż - „idzie w nim np. o przekazanie dziecku dorobku i tradycji społeczeństwa w zakresie kultury, o kształtowanie społecznie pożądaných postaw, o stwarzanie dzieciom właściwych warunków do nauki szkolnej, o zaszczepienie społecznie wartościowych aspiracji i dążeń.”¹⁴

⁹ L.Dyczewski, *Zmiany w spójności międzypokoleniowej w rodzinie*, [w:] *Przemiany rodziny polskiej* (red.I.Komorowska) Warszawa 1975, s. 48

¹⁰ Z.Tyszk, *Socjologia rodziny*, Warszawa 1975, s. 57-58

¹¹ S.Kawula,I.Brągiel, A.Janko, *Socjologia rodziny*, Toruń 1997, s. 57

¹² Tamże, s.55

¹³ Tamże, s 55

¹⁴ Tamże, s, 55

Kształtowanie orientacji życiowych w rodzinie może więc przyjąć postać tzw. zadań wychowawczych (oddziaływania zamierzone) lub być efektem funkcji spełnianych przez rodzinę (oddziaływania niezamierzone).

Krzysztof Konarzewski uważa, że „zadaniem można by nazwać spostrzeżoną rozbieżność między faktycznym stanem otoczenia a jego stanem pożądanym.”¹⁵

Zdaniem tegoż Autora¹⁶ są trzy drogi uruchamiania zadań wychowawczych:

- 1) polecenie określające cel działania (np. zrób tu porządek),
- 2) wprowadzenie rozbieżności między celem a odpowiadającym mu stanem faktycznym
- 3) przekształcanie wykonywanych zadań w nowe (np. utrudnianie w realizacji celu).

Świadoma działalność wychowawcza rodzica, mająca na celu kształtowanie orientacji życiowej dziecka wymaga określonej świadomości pedagogicznej, czy też tzw. „talentu wychowawczego”.

Jeżeli więź emocjonalna rodzica z dzieckiem jest silna, zapewne łatwiej jest realizować zadania wychowawcze. W większości przypadków relacja ta w okresie dorastania pogarsza się wobec wzrostu wpływu rówieśników. Można więc przewidywać, że kształtowanie się orientacji życiowej w dużym stopniu podlega wpływom niezamierzonym. Współczesna nauka opisała szereg mechanizmów, którym podlegają takie wpływy. Są to po prostu zasadnicze mechanizmy socjalizacji: naśladownictwo, identyfikacja i modelowanie, które zapewniają ciągły i prawidłowy rozwój społeczny dziecka, prowadzący do tzw. osobowości dojrzałej.

Naśladownictwo, czyli zachowanie polegające na kopiowaniu zachowania się innej osoby, lub na wzorowaniu się na zachowaniach innych, bywa często utożsamiane z imitacją.

Marek Wolicki¹⁷ definiuje imitację jako świadomą lub nieświadomą reprodukcję jakiegoś modelu lub zjawiska. Inni Autorzy skłonność do świadomego, dowolnego powtarzania czynności rodzica. Tak twierdzą m.in. Arnold Bandura¹⁸ i Urie

¹⁵ K.Konarzewski, *Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych*, Warszawa 1984, s. 183

¹⁶ Tamże, s. 183-189

¹⁷ M.Wolicki, *Naśladownictwo, identyfikacja i modelowanie jako czynniki rozwoju społecznego*, [w:] *Problemy Rodziny*, 1983, Nr 5, s. 23

¹⁸ A.Bandura, R.Walters, *Agresja w okresie dorastania*, Warszawa 1969,

Branfenbrenner¹⁹. Imitacja jest jedną z dróg nabywania mechanizmów regulacyjnych typu: postawy, wartości, orientacje życiowe.

Naśladownictwu często towarzyszy identyfikacja, czyli proces polegający na bardziej całościowym upodobnieniu się do modelu, np. Poprzez przyswajanie zachowań typowych dla ról społecznych.

Janina Sołowiej²⁰ w artykule poświęconym przeglądowi teorii identyfikacji stwierdza, że „jakkolwiek mechanizm ten oddziałuje głównie w okresie dzieciństwa, to ślad tych oddziaływań widoczny jest również w osobowości dojrzałej.”

Również w opinii Józefa Rembowskiego „ślady nabytych cech rodzicielskich są do tego stopnia trwałe, że mogą być przedmiotem retrospektywnego badania osób dorosłych.”²¹

Jeszcze bardziej zorganizowany wpływ, opisany przez Ziemowita Włodarskiego i Marię Przetacznikową²² określany jest mianem internalizacji (interioryzacji). Polega ona na aktywnym przejęciu głębokich treści psychicznych - takich właśnie jak orientacje. Nasuwa się konkluzja, że nawet tam, gdzie oddziałujący pozostaje bierny (w sensie bezwiednego oddziaływania wychowawczego), odbiorcy zawsze można (i należy) przypisać określoną aktywność recepcyjną. Polegać ona może na przejęciu orientacji, przekształcaniu jej lub odrzuceniu.

Wyniki badań empirycznych potwierdzają występowanie zjawiska międzypokoleniowej transmisji w zakresie kategorii uznanych we wcześniejszych moich analizach za konstytutywne dla orientacji życiowych, takich, jak:

- wartości (badania P.Brzozowskiego²³, M.Niezgody²⁴, Z.Zaborowskiego²⁵),
- postawy społeczne (T.Kukołowicz²⁶, T. Mądrzycki²⁷),
- religijność (L.Dyczewski²⁸, Z.Kawecki²⁹),

¹⁹ U.Branfenbrenner, *Czynniki społeczne w rozwoju osobowości*, „Psychologia wychowawcza” 1970, Nr 2

²⁰ J.Sołowiej, *Identyfikacja dzieci z rodzicami*, [w:] Rodzina i dziecko (red. M.Ziemska), Warszawa 1979, s. 154-155

²¹ J.Rembowski, *Rodzina w świetle psychologii*, Warszawa 1978, s. 130

²² M.Przetacznikowa, Z.Włodarski, *Psychologia wychowawcza w zarysie*, Warszawa 1978,

²³ P.Brzozowski, *Postawy wychowawcze rodziców a struktura systemów wartości ich dzieci*, [w:] Z badań nad postawami rodzicielskimi (red. K.Pospiszyl), Lublin 1988

²⁴ M.Niezgoda, *System wartości młodzieży i rodziców*, [w:] Zeszyty Naukowe UJ 1979, Nr 5

²⁵ Z.Zaborowski, *Stosunki międzyludzkie*, Wrocław 1976,

²⁶ T.Kukołowicz, *Rodzina w okresie uspołecznienia dziecka*, Lublin 1973,

²⁷ T.Mądrzycki, *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, Warszawa 1977,

²⁸ L.Dyczewski, *Więź pokoleń w rodzinie*, Warszawa 1976,

²⁹ Z.Kawecki, *Religijność młodzieży*, „Człowiek i światopogląd” 1977, Nr 20

- tradycje i zwyczaje rodzinne (A.Kłosowska³⁰).

Analizę wpływu rodziny zakończę cytatem autorstwa J.Piekarskiego, który stwierdził, iż: „Rodzice wywierają wpływ na proces wartościowania dziecka nie tylko z racji swych funkcji, jakie pełnią będąc osobami najbliższymi dzieciom, ale także jako przedstawiciele ogółu dorosłych, z którymi dzieci się identyfikują.”³¹ Oznacza to, że rozpatrując wpływ rodziny na orientacje życiowe młodzieży nie można abstrahować od kontaktu makrospołecznego.

Opracował:
mgr Krzysztof Ulikowski

³⁰A.Kłosowska, *Rodzina jako czynnik transmisji i twórczości kulturalnej*, [w:] Kwartalik Pedagogiczny 1971, Nr 4

³¹J.Pielarski, *Rodzina w międzypokoleniowej transmisji wartości*, „Rocznik pedagogiczny” 1991, tom 3,